

Adjektiivide tajumine ja õpetamine

HEINIKE HEINSOO

Tartu Ülikool

Ülevaade. Artiklis uuritakse, kuidas eestlased kasutavad adjektiivide soome keeles ja milliseid probleeme tekitavad sünonüümid ja kollokatiivsed sõnapaarid. Artikli teises pooles analüüsitakse üliõpilastega (A2.2–B1.1) läbiviidud adjektiivide kasutamise teste. Testid käsitlevad nii põhisõnale adjektiivile kui ka adjektiivile sobiva põhisõna leidmist. Erilist tähelepanu pööratakse sõnaraamatu kasutamisel esile kerkivatele raskustele, nende teadvustamisele ja lahendamise võimalustele. Täieliku sünonüümia puudumine ja lekseemi erinevate tähendusvarjundite tajumise raskus põhjustavad sõnakasutusel suuri probleeme. Sõnade esmatähendus on enamasti sarnane, aga sekundaarne kasutus võib eesti ja soome keeles tunduvalt erineda. Soovitav on õppida sõnapaare kollokatiivselt.

Võtmesõnad: sünonüümia; kollokatiivsus; võõrkeeleõpe; soome keel

1. Adjektiiv annab värvi

Adjektiivid rikastavad meie keelt ja on sageli meie suhtumise väljendamiseks vältimatud. Näiteks ilmast rääkides ei saa me öelda: *väljas on ilm*, sm *ulkona on sää/ilma*. Antud substantiiv nõuab obligatoorse laiendina adjektiiv: *väljas on külm, soe, hea ilm*, sm *ulkona on kylmä, lämmin, hyvä sää*. Soome sõnal *ilma* on kaks tähendust: 'ilm' ja 'õhk', aga adjektiiviga *hyvä* assotseerub soomlastel ennekõike tähendus 'ilm'. Adjektiiv põhifunktsioon on esineda atribuudina: kongrueruv atribuut 68,8%, substantiivne kasutus 6,3%, predikatiiv 7,6%. (Hakulinen, Karlsson

1988: 77). Adjektiivide osast üldsõnavaras ütleb soome sagedussõnaraamat järgmist:

Adjektiivit ei vält muudosta merkittävää ryhmää kärkipään sanojen joukossa. Niitä on tässä vertailuryhmässä 8 (pelkkiä adjektiiveja 7) ja niiden frekvenssi on 1,4% kaikkien aineiston sanojen frekvenssistä. Ensimmäinen adjektiivi on *suuri* (22.). Adjektiiveista viidentenä on vastakohtana *pieni*: Nämä yhdessä ilmaisevat kokoa, joka siis näyttää olevan tärkein adjektiivien käsite. *Oma* on ilmeisen tärkeä suomalaiselle, koska se on *uuden* kanssa toiseksi yleisin adjektiivi. Positiiviset adjektiivit, kuten neljäntenä oleva *hyvä* näyttävät olevan suosituimpia. *Uusi* on niin ikään yleisempi kuin *vanha*. (Saukkonen jt 1979: 10.)

Et mõista loetava teksti üldist tähendust, peab aru saama vähemalt 70–75% sõnadest. Põhisisu mõistmiseks tuleb aru saada 90% ning detailide ja nüansside tajumiseks koguni 95% sõnadest (Kristiansen 1996: 96). Adjektiivid kuuluvad kindlasti just nüansse lisava sõnavara hulka. Mitmed Soomes läbiviidud uurimused näitavad, et sõnavara õpetuses puudub süstemaatilisus ning piirduakse üksiksõnade õpetamisega (Aalto 1994: 93). Adjektiive ei saa aga mingil juhul õpetada ilma põhisõna sisu teadmata. Adjektiivi tähendusest võib keeleõppija aru saada, aga iseseisev sobiva sõnapaari leidmine on raske. Näiteks on üsna selge, et *ohut ilma* tähendab eesti keeles *hõre õhk*, aga sama väljendit ise moodustades valitakse sõnapaari kollokatiivsust tundmata ilmselt mõni muu soome keele adjektiiv.

2. Sõnaraamat adjektiivide õppimise abivahendina

Olen küsitlenud, milliseid probleeme tekitab sõnaraamatu kasutamine. Tavalisimaks on sünonüümide rohkus. Sõnale *puhas* saame soome keeles kaks vastet: *puhdas*, *siisti*. Pöörates otsingu teistpidi ja vaadates, milliseid tähendusi ja tähendusvarjundeid sõna(de)l on, saame järgmised tulemused.

puhdas: 1. puhtaks pestud, kasitud; 2. (*siveellisesti moitteeton*), puhas, laitmatu, voruslik, veatu; õilis; 3. (*virhhetön*) puhas, veatu, laitmatu; 4. (*sekoittamaton*) puhas, ehtne; 5. (*pelkkä*) puhas; (*nettomääräinen*) puhas.

siisti: 1. (*ulkoasultaan puhdas*) korras, hästi korrashoitud; (*kunnollinen, järjestyksessä oleva*) korralik, viisakas; (*tahraton*) plekitu, puhas, määrimata, (*puhtautta suosiva*) puhtuse armastaja, puhtust armastav. 3. korralik, kombekas, viisakas, korrektne. 4. (*hieno, kaunis*) ilus, peen; (*hyvä* (ark.)) vahva, tore, maru, äge, kihvt.

Ka adjektiiv *värske* on paljutähenduslik. Ajaleht, õhk, puuvili, uudis, toit, õhk on *värske*. Soome keeles kasutatakse sõna *tuore* ühendites *tuore sanomalehti*, *hedelmä*, *uutinen*, *sanomalehti*, aga *raikas/raitis* sõnaga *ilma*, kusjuures *raitis* on tähenduses 'värske', *raikas* tähenduses 'värske, karge' (seega lisavarjundiga 'kül'm'). Samas on *raikas* sõna tähenduste hulk üsna suur.

3. Sünonüümia

Adjektiive õpetame tavaliselt seoses teatud teemadega. Õppimine algab enda ja oma pere tutvustamisega. Sealt tulevad isikuomadusi iseloomustavad lihtsad sõnad. Järgnevad teemad kodust, ostmisest, söömisest, reisimisest, haigustest jne. Omadussõnad tulevad omaette sõnaliigina esile kompareerimise õpetamisel (Heinsoo 1991: 52 jj). Iga teema annab uusi omadussõnu ja sageli ka kollokatiivseid väljendeid. Igal adjektiivil on sünonüüme – täpsemaid ja vähem täpsemaid ja sünonüümidest võib moodustada jadasid, kus üha enam hakkab domineerima mingi muu tähendus. Terminit *sünonüüm* kasutatakse üldiselt viitamaks sellistele vormilt erinevatele sõnadele, mille denotatiivne tähendus on identne. Sünonüümia kahe lekseemi vahel on täielik, kui sünonüüme võib vastastikku teineteisega asendada igas kontekstis, ilma et muutuks denotatsioon ja väljendi tõeväärtus, stiil või afektiivne tähendus (Karls-son 1998: 219). Täielikke sünonüüme on keeles väga vähe või üldse mitte.

Olen käsitlenud soome ja eesti adjektiive mentaliteedivõrdluse seisukohalt (Heinsoo 2003, 2002, 1999). Uurimustes tuleb selgelt välja nn sünonüümipesade tähendusnihe. Cruse mainib, et sünonüümide tähendused on pealistikused, st neil on omavahel nii ühiseid kui ka eristavaid omadusi. Tähdenduse samasus avaldub sünonüümidel sel moel, et nad on identsed keskemate semantiliste omaduste poolest, aga võivad erineda perifeersete joonte puhul. (Cruse 1986: 267) Konnotatiivsed kõrvaltähendused eristavad sõnu, annavad neile nüansi või hinnangu. Sünonüümipesas, mis väljendab nt kena välimust, on adjektiivide *sievä, nätti, kaunis, upea, komea* tähenduse vahel erinevusi, seda enam, et naissoo esindaja puhul kasutatakse adjektiivina *upea (nainen)* ja meessoos esindaja puhul *komea (mies)*. Siiski, president Halose kohta öeldakse *komea nainen*. Eesti keeles on sõna *kaunis* tarvitusel naissooesindaja iseloomustamiseks.

Ka täissünonüümsetel sõnadel võib olla oma kasutusala. Nt sõnad *suuri* ja *iso* on absoluutsed sünonüümid, aga liitsõnades on kasutus kollokatiivne: *isovanhemmat* 'vanavanemad', *isosisko* 'vanem õde'; *suurkaupunki* 'suurlinn'. *Suuri mies* on kogukas, pikakasvuline mees, *suurmies* 'suurmees', *isokenkäinen* 'suur asjamees, lai leht'. Kuna eesti keeles esineb vaid sõna *suur*, arvab eesti õppija, et *suuri* ja *iso* sõnade vahel peab olema oluline erinevus.

Sünonüümia on üks paradigmaatilise tähendussuhte vormidest. Enamasti see tähendab kahe või enama vormilt erineva lekseemi samatähenduslikkust (Jantunen 2004: 53). Täielikku samatähenduslikkust praktiliselt pole. Näiteks kui otsida soomekeelset vastet sõnale *halb*, siis tekivad probleemid. Kas *paha* ja *huono* sõnal on vahe? Kui otsida soomekeelsest netisõnaraamatust "Suomenkielisiä synonyymisanoja" (<http://synonyymi.net/index>) sünonüüme sõnale *halb*, saame tulemuseks üsna aukartustäratava valiku.

huono: apea, heikko, huolimaton, ikävä, keho, kelvoton, kovin kulunut, kyyvytön, niukka, onneton, puutteellinen, raihinas, ruma, ränsistynyt, sairas, sopimaton, surkea, taitamaton, vaikea, vajavainen, viallinen, voimaton, vähäinen, epäedullinen, haitallinen, huono, ikävä, vaaral-

linen, vahingollinen, hankala, kiperä, pulmallinen, raskas, rasittava, tukala, työläs, vaativa, vaivalloinen, visainen.

paha: huono, kelvoton, lainvastainen, laiton, moraaliton, rikollinen, sopimaton, syntinen, säädytön, häijy, julma, karkea, pahanilkkinen, pahan-suopa, pahantapainen, raaka, törkeä.

Üldistavate ja heal keeleoskusel põhinevate mõtiskluste tulemusel võiks öelda, et *paha* liitub inimliku substantiivdenotaadiga ja annab tegudele moraalse hinnangu.

Sünonüümisuhtes olevate sõnade tähendused võivad erineda üksteisest väga erinevates dimensioonides. Võõrkeele õpetamisel on suhtumine sünonüümiasse sageli vastuoluline. Teisalt tunnustatakse sünonüümia nüansirohke valdamise tähendust, teisalt seda lihtsustatakse ja õppijale antakse norme (Vanhatalo 2005: 21). Normidena võiks käsitleda ka adjektiivide õpetamist kollokatiivsete ühenditena.

4. Kollokatiivsed paarid

Kollokatsioonide all mõeldakse sõna tähendusest lähtuvaid tendentse esineda koos teatud sõnadega. Kollokatsioonide väljaselgitamine eeldab üldiselt suurte tekstikorpuste kasutamist. Tundubki, et hea oleks kõik adjektiivid ära õppida mingil määral kollokatiivsete paaridena, vähemalt juhul, kui sõnal võib olla püsiühendeid, nt *uusi kuu*, eesti keeles *noor kuu*; *uudet perunat* eesti keeles *värsked kartulid*.

Kollokatsioonidest on kirjutanud Tartu Ülikoolis BA-töö Kadri Jaanits ja Made Riet (Jaanits, Riet 2000). 2001. aastal valmis Kadri Jaanitsa ja Maarja Keba õpetajakoolituse lõputöö soome väljendite õpetamisest (Jaanits, Keba 2001). Eesti ja soome kollokatiivsetest väljenditest kirjutas magistritöö Kadri Jaanits (Jaanits 2004). See sisaldas ka kollokatsiooni-sõnastikku. Kollokatsiooni põhisõnaks on autoril noomen ja kollokeerujaks verb või adjektiiv, nt *uni + sügav = sügav uni*, aga sm *sikeä uni*. Näide Jaanitsa kollokatsioone käsitlevast magistritööst:

ILMA ÕHK, ILM

V¹: ~lämpenee ilm/õhk soojeneb, ~**on raskasta** õhk on (millestki) raske, ~**viilenee** ilm/õhk jaheneb **V²:** **haukata raitista ilmaa** värsket õhku hingata, **heittää ilmaan** õhku visata, **nousta ilmaan** õhku tõusta

A: **huono**~ halb ilm, **hyvä**~ hea ilm, **kaunis**~ ilus ilm, **ohut**~ hõre õhk, **raikas/raitis**~ värskel õhk, **ruma**~ kole ilm, **tunkkainen**~ umbne õhk

Hea näide sellest, kuidas sõna *ilma* tähendus muutub koos täiendiga: *tunkkainen, raikas, raitis, ohut ilma* 'raske, karge, värskel, hõre õhk', *huono, ruma, hyvä, kaunis ilma* 'halb, hea, ilus ilm'. Ehkki ka *õhk*-sõna puhul võiks kasutada adjektiive *hyvä* ja *huono*, seostub esimene kujutluspilt siiski ilmaga. On olemas stereotüüpsed kollokatsioonid, nt viisakusväljendid: **Hyvää uutta vuotta! Head uut aastat! Rauhallista joulua! Rahulikke jõule!**

Soome Instituut andis välja harjutusvihiku väljendite õpetamiseks teemade kaupa (Jaanits, Keba 2004).

Mõned sõnad on teistest populaarsemad. Need kas esinevad teatud kontekstis sagedamini või on siis õpetatud keeleõppijale esimeses järjekorras.

Katseks võtsin Internetist lihtsa teksti, kuhu pidi lisama adjektiive (pakutud adjektiivid on kursiivis).

Adjektiivit tekevät kertomuksesta värikkään

(<http://www.merikartano.fi/~tuomo/suomi/peikko.php>)

Pöllö ja Peikko

Pöllö ja Peikko ovat *hyvät* ystävät. He asuvat *pimeässä, paksussa, kauniissa, tummassa, isossa, vanhassa* metsässä. Metsä on kaukana *pienistä, isoista*, kylistä ja *isoista, suurista* kaupungeista. Siellä on harvoin *ilkeitä* ihmisiä. Pöllöt ja peikot ovat erilaisia. Peikko ei ole *suuri, tavalinen* eläin. Pöllö on *viisas, kaunis* lintu. Linnut ovat eläimiä. Pöllö on yöeläin. Kun *laiska, aamutorkku* Pöllö vasta herää, on *ahkera, aamuvirkku* Peikko jo ehtinut puuhailla kaikenlaista.

Pöllön *uusi* asunto on *paksun, korkean, pitkän* kuusen latvassa. *Lehde*ttömän, vanhan puun kyljessä on *salainen* kohta. Jos katsot tarkasti, huomaat, että se on *pieni* ovi. Pöllön *ahdas* asunto on mukava. Siinä on vain yksi *ahdas, pieni, viihtyisä, iso* huone. Huoneessa on *pieni, puinen punainen* tuoli, *matala, vihreä* pöytä ja *kapea, pehmeä, mukava* sänky.

Peikko asuu saman *paksun, vanhan* kuusen alakerrassa. Eräs *ison, kuolleen* puun juuri on hieman koholla maan pinnasta. Sen alta pilkotti *pimeän* luolan suu. Jos möngit siitä sisään, tulet Peikon *matalaan, mukavaan* majaan. Se on viihtyisä, vaikka siellä tuoksuu vähän turve. Peikon *suuressa* huoneessa on vain *pehmeästä, vihreästä* sammaleesta tehty vuode ja *vanha, isokeltainen* öljylamppu. Peikko oli löytänyt *kirkkaan, vanhanaikaisen* lampun kauan sitten. Joku oli tiputtanut sen metsän laitaan.

Paarkümmend kirjutajat kasutasid üsna samasuguseid adjektiive. Esineid sünonüümid või siis antonüümid (*suuri – pieni*), hinnangud (*kau-nis*), värvid, aga ka üsna palju enam-vähem kollokatiivseid seoseid: *hyvä ystävä, suuri vanha metsä, suuri (iso) kaupunki, viisas pöllö, korkea, vanha kuusi, pimeä luola, pehmeä sänky*. Kindlasti moodustavad kollokatiivse paari *hyvä ystävä*, sest seda sõbralt oodatakse, ja *viisas pöllö*, kuna öökulli üldtuntud omaduseks on tarkus.

Kollokatsioonid on transparentsed emakeele kõneleja jaoks. Emakeelt kõneldes ei märkagi me tavaliselt, milliseid sõnu ja kuidas me omavahel ühendame. Olukord muutub märgatavalt võorkeelt õppides või rääkides. Vahel paistab mõni sõnaühend metafoorilise või veidrana. Tundub, et sõnaraamatus antud tähendusel pole midagi ühist selle tähendusega, mille sõna mingis väljendis võib saada. Soomekeelne sõnasõnaline tõlge eesti väljendile *kõht on lahti* (sm *vatsa on auki*) on veider, õige tõlge on *vatsa on löysä* 'kõht on vedel'. Sama võime öelda väljendi *ohut ilma kohta*, mis ei ole eesti keeles mitte *õhuke* vaid *hõre õhk*, samas on aga väljend *ohut tukka* ka eesti keeles *hõredad juuksed*.

Adjektiivid pole sugugi vabalt kollokeeruvad. Vähemalt piiratud kollokatsioonis võib adjektiiv moodustada põhisõnaga vägagi püsiva üksuse. Näiteks: *värske kartul*, sm *uusi peruna*, *must kohv*, sm *musta*

kahvi. Antud juhul on põhjuseks see, et adjektiividele *värske* või *must* (värvus) ei leidu kuigi palju sünonüüme ja et mõlemat adjektiivi kasutatakse piltlikus tähenduses. Sõnapaari *blondid juuksed*, sm *vaalea tukka* puhul on kollokatiivne eesti sõnapaar – blondid võivad olla vaid juuksed (mitte nt püksid). Kollokatsioonid on siiski transparentsed selles mõttes, et terviku tähendus on teatud mõttes oma osade tähenduste summa ehk kollokatsiooni tähendust on võimalik mõista tema osade tähenduse kaudu. Emakeele kõneleja ei pruugi nt idioome ilma eelteadmisteta mõista. Kuigi *must kohv* on oma värvilt pigem tumepruun, on kollokatsiooni tähendus 'kohv ilma koore või piimata' selge ja üheselt mõistetav. (Jaanits 2004: 12)

5. Soome keele õppijatega läbiviidud testid

Testisin suhteliselt hästi soome keelt oskavaid üliõpilasi (A2.2–B1.1 tase) ja jälgisin nende sõnavara laiust, võimet leida sünonüüme eri tähendusrühmades, ja adjektiivide valdamist üldse.

5.1. Leia mõisteväljale soomekeelne adjektiiv!

Test põhines Heili Orava isiksuseomadusi käsitleval dissertatsioonil (2006: 7–8), kuna üsna palju vaatlusteemasid põhineb isikute kirjeldamisel – kirjeldada tuleb oma pereliikmeid, sõpru, ülemust, naabreid jne. Rühmad olid läbinud põhikursuse Margit Kuuse õpiku "Suomi selväksi" (2005) põhjal. Üliõpilased pidid märkima adjektiivid, mis seostusid neil teatud omadustega (Orava töös esinenud järjekorranumbrid on muudetud). Vastus pidi põhinema esimesel reaktsioonil. Esimene test tehti tunnis (21 üliõpilast erinevatest A2–B1 rühmadest) sõnaraamatuta ja hiljem otsiti vajalikke sõnu juurde kodus ka sõnaraamatust. Eesmärgiks polnud täiusetaotlus vaid enamkasutatava sõnavara leidmine. Kursiivis on vastused ja tegelikult saime rühma peale kokku enamasti vaid ühe sõna.

Interpersonaalsed isikuomadused:

1. Sõbralikkus *ystävällinen, mukava*;
2. Suhtlusoskus:
 - 2.1. Jutukus *puheliäs, 2.2. Õpetamine ikävä, 2.3. Vaidlemisoskus riidanhaluinen, sanaseppä, 2.4. Naljasoon humoristinen*
3. Seltskondlikkus *hyväntuulinen, seurallinen, puheliäs, 4. Avatus reilu, välitön, 5. Ausus (epä)rehellinen, reilu, 6. Usaldusväärsus luotettava, 7. Usaldamine luottavainen, hyväuskoinen, 8. Abivalmidus avulias, 9. Hoolivus reilu, 10. Viisakus kohteliäs, huomavainen, 11. Ülbus koppava, ylpeä, 12. Domineerimine ???, 13. Kadedus kateellinen, 14. Truudus uskollinen, 15. Suuremeelsus jalo, 16. Õiglustunne rehellinen, 17. Koostöö ???, 18. Ihnus saita, 19. Ahnus ahnas, ahmatti (subst), 20. Paindlikkus joustava, 21. Seksuaalsus seksikäs*

II. Interpersonaalsed isikuomadused

1. Inimese käitumises avalduvad omadused
 1. Töökus *työteliäs, ahkera, 2. Osavus taitava, 3. Edasipüüdlikkus yritteliäs, toimeliäs 4. Sihikindlus sisukas, 5. Otsustavus päättäväinen, 6. Julgus rohkea, 7. Praktilisus käytännöllinen, 8. Realistlikkus realistinen, 9. Korralikkus kunnollinen, siisti, 10. Vastutustundlikkus velvollisuudentuntoinen, 11. Kohusetundlikkus velvollisuudentuntoinen, 12. Konservatiivsus vanhollinen, 13. Kiirus nopea, kiireinen, 14. Teotahe toimeliäs, 15. Temperamentsus vilkas, 16. Tundlikkus herkkä, 17. Rahulolematus tyytymätön, oikukas, 18. Naiselikkus/mehelikkus naisellinen, macho*
2. Intellektuaalsed võimed
 1. Intelligentsus *älyks, etevä, lahjakas, nerokas, 2. Õppevõime ja -huvi ahkera*

Test oli raske ja sisaldas palju tühje kohti. Sõnaraamatu abita jäi palju täitmata, vahel oli raske ka emakeeles sobivat adjektiivileida.

5.2. Soomekeelsele adjektiivile põhisonaleidmine

Tabel 1 esitab tulemused ülesandele: pane vähemalt kolm põhisona, mille täiendiks need adjektiivid sobivad.

TABEL 1. Üliõpilaste poolt etteantud adjektiividele pakutud põhisõnad

pitkä	matka	tie	ihminen	aika
lyhyt	matka	tyttö	jono	aika
matala	maja	talo	puu	
suuri	kaupunki	maa	puu	päätös
iso	kissa	oksa	päätös	haave
puhdas	lumi	iho, kasvot	paperi	huone
siisti	ihminen	keittiö	huone	juttu
komea	tyttö, poika	turkki	talo	näköala
lauhkea	ilmasto	hevonen	tuuli	sää
leuto	tuuli	talvi		
lempeä	äiti	hymy		
kapea	käytävä	katu	salmi	tie
ahdas	hame	aukko	käytävä	
helpo	harjoitus	<i>nakki</i> (ideom)!	läksy	kieli
vaikea	kieli	harjoitus	kysymys	ratkaisu
kevyt				
tiukka	aikataulu	sääntö	käsky	valvonta
leveä	tyyli	tie	ikkuna	katu
laaja	valikoima	kaista	näkökulma	alue
karkea	suola	hiekk		
painava	laukku	sana	kuorma	kassa
raskas	työ	kalusto	mieli	
tanakka		mies	ihminen	nainen
voimakas	ihminen	koira	käsi	
vahva	aate	mielipide	mies	leijona
väkevä		ihminen	tuuli	
terävä	veitsi	juoma	mies	
mieto	kahvi	alkoholi		
tulinen	pannu	vesi		
tylsä	ihminen	juttu	päivä	veitsi
tuore	salaatti	omena	päajohtaja	
raaka	voima	tuuli	omena	
ikävä	tapaus	juttu	ihminen	
valoisa	huone	päivä	kesä	tyttö
kamala		kylmä	sää	kärsimys
kauhea		kankkunen	mies	nuha
hirveä	ihminen	pakkanen	päänsärky	
makea	kakku	elämä	hillo	suklaa
maukas	ruoka	*mekko	kakku	liha

Kui tabeli 1 esimene lahter on tühi, tähendas see seda, et paljudele õppuritele oli sõna tundmatu.

Sõnavalik oli selline, et eesti keele ühele adjektiivile vastas soome keeles sageli mitu erinevat adjektiivi, nt *ahdas*, *kapea*, *tiukka* 'kitsas, tihe'. Peale testi tegemist arutasime tulemusi koos Soome Instituudi praktikaandi Pauliina Perkkiöga ja üliõpilased küsisid palju nüansse, ülekantud tähenduse sarnasust eesti ja soome keeles jne. Emakeelsele soomlasele olid küsimused huvitavad ja test läks ringlema. Sõnaraamatust abi otsimine tõi vigast kasutust sageli juurde, kuna sealt leiti sõnu, mille tähendusvarjund oli võõras. Kuna sõnad on väga paljutähenduslikud, siis sünnib pelgalt sõnaraamatu abi kasutamisel nendega palju kasutusrasakusi. Ulla Vanhatalo rõhutab, et sõnaraamatu ühiskondlikku tähtsust on raske piisavalt rõhutada. Sõnaraamatu kõige ohtlikum ja traditsioonilisem (ehkki mitte kõige enam teadvustatud) risk on see, et sõnaraamatut kasutavad inimesed usuvad kergesti, et sõnaraamat esindab lõplikku tõde (Vanhatalo 2005: 44). Igatahes on sõnaraamatu tõde sageli raske välja lugeda. Sõnakasutuse semantikal ja pragmaatil on omad riskid.

6. Semantiline analüüs

Semantilises analüüsis räägitakse tavaliselt kas lähisünonüümidest või kognitiivsetest sünonüümidest. Need võivad teineteisest stilistiliselt erineda, nõutav on siiski tõeväärtuslik ja süntaktiline identsus (Cruse 1989: 270). Lausele vastav tõesus peab jääma samaks mõlema sünonüümi puhul. Sünonüümipesade paljud sõnad ongi sageli stilistiliselt markeeritud, nii et neid saab kasutada ainult teatud kontekstis. Osa lähisünonüümidest võib sobida ainult mingi kindla tekstiliigiga. Eraldavad tunnused võivad olla ka keelevälised valikukriteeriumid, nagu näiteks kommunikatsioonisituatsioon või kõneleja suhtluseesmärgid. (Jaanis 2004: 23)

Adjektiive on üritatud semantiliselt mitmeti jagada. Leppijärvi ja Jämsä jaotuse (1976: 5–10) aluseks on peasõna denotaadi tähendus. Peasõna tähendust iseloomustab kas: 1) füüsilisus – peasõna on väljaspool

inimtaja või 2) psüühilisus – peasõna kuulub inimitajusse. Jantuneni jaotus põhineb kollokaatide tekstiümbrusest sündival tähendusel. Jantunen tõdeb, et alati pole kollokaatide rühmitamine probleemideta, sest sageli kuulub sõna mitmesse rühma. Tähelepanu on pööratud kollokaadi tähendusele antud kontekstis (Jantunen 2004: 135–136).

7. Kokkuvõte

Adjektiivide varieeruvus on pisut suurem kui verbidel, see tähendab eelkõige seda, et leidub rohkem võimalikke sobivaid variante (Jaanis 2004: 27). Kommunikatiivse keelekasutuse esimene eeldus on piisava sõnavara valdamine. Kui õppija soovib võõrkeelseid sõnu kõnes kasutada, ei piisa sõnade lihtsalt “ära õppimisest”. Suhtlussituatsioonis kasutamiseks peavad sõnad olema kinnistunud produktiivses sõnavaras ning kasutaja peab teadma, millises kontekstis sõna esineb (Saarso 2000: 43). Aalto eristab retseptiivset ja produktiivset sõnavara. Sõna retseptiivne valdamine (äratundmine; arusaamine) tähendab, et õppija tunneb sõna ära ja saab aru selle tähendusest nii kõnes kui kirjas ning suudab sõna eristada teistest sarnastest sõnadest, ja suudab otsustada, kas sõna on esitatud korrektses vormis. Sõna produktiivsel valdamisel (kasutamine; aktiivne kasutamine) lisandub oskus kasutada sõna nii grammatiliselt kui funktsionaalselt õigesti ja sobivalt nii kõnes kui kirjas ning oskus asetada sõna sobivale kohale tema sünonüümide suhtes. Sõna produktiivne omandamine on 50–100% raskem kui retseptiivne (Aalto 1994: 97), seetõttu tuleks õppijal kaaluda, kas kõiki sõnu on mõtet lisada oma produktiivsesse leksikoni ning õpetaja ülesandeks oleks õpilast selle otsuse tegemisel aidata. Õppija omandab sõnad paremini kontekstis, kui sellest väljarebituna, kontekst ei tähenda aga alati pikkade tekstitervikute loomist (Saarso 2000: 27). Juba kollokatsioon iseenesest on kontekstiks sõnadele, mida ta sisaldab. Laiema konteksti moodustavad teised sama sõna või teemaga seotud kollokatsioonid. See toobki meid juba järgmise põhimõtte ni: kollokatsioone tuleks õpetada teemade kaupa. Adjektiivide kasutuse üheks tavaliseks võtteks on Google'i kasutamine, kus frekventsi

põhjal tehakse valik. Ülekaalukalt kasutatakse *vahva* viina, aga *viini* sõna adjektiivina enam-vähem võrdselt *vahva*, *väkevä*. Eesti keeles *kange viin*, *vein*, *tee*, soome keeles *vahva tee* 'kange tee'.

On selge, et kollokatsioonide tohtu hulga tõttu keeles ei ole võimalik neid kõiki õpetada. Bahns (1993) väidab, et õpetama peaks ainult selliseid kollokatsioone, mis erinevad sõnavalikult õppija emakeeles ja õpitavas võõrkeeles, aga sõnavara süstemaatilisel õpetamisel tuleks ehk pigem (vähemalt algajate õpetamisel) lähtuda kollokatsiooni olulisusest, esinemissagedusest ja käsiteldavast teemast.

Testidest ilmnes, et adjektiividest koosnev sõnavara on selles õppimisfaasis veel üsna primitiivne. Nüansse ei mõisteta ja kardetakse. Adjektiive peaks ilmselt õpetama laiema konteksti kaudu või siis lisama, millised eesti keelest erinevad kasutused sõnal on. Adjektiivide õppimine on lõputu protsess nii nagu keele õppimine üldse. Sõna ei saa lahku lüüa kontekstist, adjektiivi põhisõnast, keelt kasutajast. Selge on see, et sõnade primaarne tähendus ei põhjusta tavaliselt raskusi, nt *suur*, *väike*, *noor*, *vana*, *uus* jne. Küll aga on vigade parandamise käigus leidunud selliseid vääraid adjektiivikasutusi nagu *ylpeä ravintola* 'uhke restoran', *herkkä mummo* 'hell vanaema' jne. Seega on õpetamise algusjärgus oluline tutvustada adjektiivi põhitähendust ja vajadusel anda kollokatiivsed erikasutused, nt *suomi ei ole vaikea* 'soome keel ei ole raske' ja *matkailaukku on painava* 'kohver on raske'.

Ulla Vanhatalo on väitnud, et emakeele kõnelejad valivad sõnad spontaanses kõnes peaaegu automaatselt ja teadvustamatult. Sõnavalikut põhjendab ta sellega, et osa sõnavarast on oma iseloomult tugevam: mõned sõnad veavad teisi kaasa (Vanhatalo 2005: 22). Võõrkeele kasutusel on spontaansuseni jõudmine võimatu. Toimub pidev teksti mõtestatud produtseerimine, mis on seda kergem, mida rohkem meie teadmistes on idiomatiliselt ja kollokatiivseid seoseid.

Kirjandus

- Aalto, Eija 1994. Alussa on sana – systemaattisuutta sanaston opettamiseen. – Minna Suni, Eija Aalto (Toim.). Suuntaa suomenopetukseen – tuntumaa tutkimukseen. Korkeakoulujen kielikeskuksen selosteita 4. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopistopainos, 93–117.
- Bahns, Jens 1993. Lexical collocations: a contrastive view. – *English Language Teaching Journal* 47 (1), 56–63. doi:[10.1093/elt/47.1.56](https://doi.org/10.1093/elt/47.1.56)
- Dixon, R. M. W. 1977. Where have all the adjectives gone? – *Studies in Language* 1 (1), 19–80.
- Cruse, D. A. 1986. *Lexical Semantics*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hakulinen, Auli, Fred Karlsson 1988. *Nykysuomen lauseoppia*. 2. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heinsoo, Heinike 1991. *Suomea oppimaan*. Tallinn: Rahkoi.
- Heinsoo, Heinike 1999. Talkative as Finn or an Estonian? – Ago Künnap (Ed.). *Indo-European-Uralic-Siberian Linguistic and Cultural Contacts*. *Fenno-Ugristica* 22. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 77–84.
- Heinsoo, Heinike 2002. Aus ei ole valelik ja lihtsameelne ei ole kaval. – Piret Klesment (Toim.). *Keelekontaktidest keelevahetuseni*. *Fenno-Ugristica* 24. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 88–95.
- Heinsoo, Heinike 2003. O aina työn touhussa ku kusiainen. – Pirkko Muikku-Werner, Hannu Remes (Toim.). *VIRSU. Viro ja suomi: kohdekielet kontrastissa*. *Lähivertailuja* 13. Joensuu: Joensuun yliopisto, 177–184.
- Jaanits, Kadri 2004. *Leksikaalsetest kollokatsioonidest soome ja eesti keeles*. Magistritöö. Filosoofiateaduskond. Läänemeresoome keelte õppetool. Tartu Ülikool.
- Jaanits, Kadri, Made Riet 2000. *Leksikaalsed kollokaatiot: määritelmästä ja asemasta kielessä*. BA-työ. Tarton Yliopisto. Itämerensuomalaisten kielten laitos. Tartu.
- Jaanits, Kadri, Maarja Keba 2004. *Harjutusi ja teemasid väljendite õpetamiseks soome keele tunnis*. Soome Instituut.
- Jantunen, Jarmo H. 2004. *Synonyymia ja käännössuomi*. *Korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännöskielen leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 35. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Karlsson, Fred 2002. *Üldkeeleteadus*. Tallinn: Eesti keele Sihtasutus.

- Kristiansen, Irene 1996. Tehokkaita oppimisstrategioita kognitiivisen psykologian tutkimustuloksiin pohjautuen. – Marjut Vehkanen (Toim.). Suomi toisena/vieraana kielenä: ajatuksia kielestä, kulttuurista, metodista. Helsinki: OY Edita Ab, 93–122.
- Kuusik, Margit 1999. Suomi selväksi. Soome keele õpik. 6., parandatud trükk 2008. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Orav, Heili 2006. Isiksuseomaduste sõnavara semantika eesti keeles. *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis* 6. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Saarso, Kristi 2000. Sõnavara õpetamine. Keeleõpetaja metoodikavihik. Tallinn: TEA Kirjastus.
- Saukkonen, Pauli, Marjatta Haipus, Antero Niemikorpi, Helena Sulkala 1979. Suomen kielen taajuussanasto. Porvoo: WSOY.
- Vanhatalo, Ulla 2005. Kyselytestit synonymian selvittämisessä. Sanastotietoutta kielenpuhujilta sähköiseen sanakirjaan. Väitöskirja. Helsinki: Yliopistopaino.

Heinike Heinsoo

Tartu Ülikooli soome-ugri osakond
Ülikooli 18
51014 Tartu, Estonia
heinike.heinsoo@ut.ee

Understanding and teaching adjectives

HEINIKE HEINSOO

University of Tartu

Adjectives make our language richer and often they are necessary in order to express our views. For instance, when discussing the weather, we cannot say: **there is a weather outside*, **ulkona on sää/ilma*. The given noun needs an adjective as an obligatory component: there is *cold, warm, good weather outside*, Finnish *ulkona on kylmä, lämmin, hyvä sää*. The Finnish word *ilma* has two meanings: ‘weather’ and ‘air’, while with the adjective *hyvä* the associated meaning for Finns is above all ‘weather’.

The article analyses how the Estonians use adjectives in the Finnish language and what kind of problems the synonyms and collocative word-pairs cause. The second half of the article analyses tests of the use of adjectives carried out with students (A2.2–B1.1). The tests deal with how to find an adjective for a base word and also how to find a fitting base word for an adjective. Special attention will be given for the problems arising when using a dictionary and the realisation of how to resolve those. Because of the lack of a complete synonymic and because of the difficulty of comprehending the different hidden meanings, the usage of words will face great problems. The first meaning of words is mostly similar, but the secondary use can be quite different in Estonian and Finnish languages. It is recommended that the word-pairs are learnt collocatively.

Keywords: synonymy; collocation; foreign language learning; Finnish